

AMERICA, 500 ANYS

problemes pendants

Ignasi de Senillosa
Jon Sobrino

Ignasi de Senillosa

1. L'Amèrica Central a vista de quetzal, l'Amèrica del Sud a vista de còndor
2. Marc històric: 500 anys
3. Marc sòcio-polític i econòmic
4. Democratitzant la Cooperació
5. Comentaris finals

Jon Sobrino

6. Els pobles crucificats, actual servent sofrent de Jahvè

Ignasi de Senillosa és metge; actualment dirigeix el Departament d'Estudis de la fundació INTERMÓN.

Jon Sobrino, jesuïta, és conegut com un dels exponents de la Teologia de l'Alliberament. Ensenya a la Universidad Centroamericana (UCA) de El Salvador.

1. L'AMÈRICA CENTRAL A VISTA DE QUETZAL, L'AMÈRICA DEL SUD A VISTA DE CÒNDOR

Ignasi de Senillosa

"És una idea grandiosa pretendre formar de tot el nou món una sola nació amb un sol vincle que lligui totes les seves parts entre si i amb el tot (...) Però aquesta unió no ens arribarà amb prodigis divins, sinó per efectes sensibles i esforços ben dirigits" (Simón Bolívar, *Carta de Jamaica*, 1815)

"Vam fer la revolució contra les dictadures. Ara hem de fer la revolució contra la 'democràcia', contra la democràcia d'ells, la seva democràcia, la falsa democràcia, la democràcia burgesa electoral ... Ho sento com una profecia: probablement estem començant el que serà la dècada final de l'imperi" (Pere Casaldàliga, "Reflexiones de a pie por Centroamérica", *Diakonia*, núm. 56, desembre 1990)

El quetzal és l'ocell emblemàtic de Guatemala i, per extensió, de Mèxic, l'Amèrica Central i el Carib. El còndor l'és de l'Amèrica andina i, per extensió, de l'Amèrica del Sud.

Tot al llarg de les pàgines següents intento condensar els elements essencials que ajudin a entendre la situació actual –i per tant mirar d'anticipar la situació futura– del continent llatinoamericà. Espero que, tot i oferir una Amèrica Llatina a vista d'ocell, la diversitat i el detall no quedin massa apagats per la necessària generalització.

Tenint en compte que l'evolució d'aquests països serà parcialment condicionada per l'actitud política i per les estratègies de desenvolupament econòmic i cooperació, tant privada com pública, dels països que anomenem del Nord, i fonamentalment dels EUA, Europa i el Japó, aquest document pretén destacar les relacions d'interdependència entre tots dos conjunts geopolítics.

A l'hora d'escriure aquest treball he mirat de tenir present el següent advertiment:

"Una alternativa popular de [desenvolupament] i l'agenda per a formular-la sols pot sorgir de l'experiència popular. Mai no sortirà una alternativa popular dels ministeris governamentals ni dels centres d'investigació, per progressistes que siguin. És un problema de praxi històrica i no d'esquemes intel·lectuals merament teòrics". (Desafíos y agenda para los 90, *Envío*, núm. 11, març 1991).

2. MARC HISTÒRIC: 500 ANYS

Han passat 500 anys: topada i marginació

Quan, ara fa 500 anys, les naus espanyoles van ancorar a l'illa de Guanahani, no sols el Carib, sinó també el continent, eren poblats per un ric mosaic de comunitats i de cultures indígenes. Aquestes cultures tenien graus molt diversos d'evolució i de complexitat social que anaven des de grups caçadors i recol·lectors fins a imperis amb un alt nivell de coneixements i una elaborada organització social¹. És evident que la *topada* entre els pobles autòctons i els espanyols va truncar de la nit al dia la possibilitat d'evolució d'aquestes cultures precoloniales, i alhora se'ls imposava un model social, polític i econòmic basat en valors i en tradicions que els eren completament estranyes. Un model medieval que, diguem-ho de passada, era a punt de periclitat en una Espanya a les portes del Renaixement i de l'Era Moderna.

Dir -potser amb justícia- que el règim colonial espanyol va ser menys depredador que l'anglès, el francès o l'holandès, constitueix tan sols un magre consol per als descendents d'aquells que originàriament el patiren. Igualment, tampoc no es fa justícia a la història si s'idealitza uns imperis que, com el maia, l'asteca o l'inca, van basar el seu poder en la dominació d'altres pobles de l'àrea (si bé és cert que el sistema organitzatiu d'aquests últims es basava més aviat en la corresponsabilitat i l'intercanvi que no pas en l'explotació de l'home i l'expoliació dels seus recursos).

Per últim, tampoc no podem passar per alt que una bona part de la plata que es va expoliar a Guanahato, Zacatecas o Potosí, va anar a parar a mans de banquers, no sols espanyols, sinó principalment alemanys, genovesos i flamencs. Tal com afirma i il·lustra àmpliament Eduardo Galeano a *Las venas abiertas de América Latina*: "Amèrica era un negoci europeu".

Intercanvi i imposició

Un cop dit això, val la pena enumerar alguns resultats d'aquest, sovint violent, descobriment mutu. Segons la nostra opinió les principals conseqüències van ser sens dubte la *desarticulació parcial del teixit social autòcton i l'expoliació sistemàtica de les riqueses llatinoamericanes amb un cost humà elevadíssim*. I això, no sols per l'extermini generalitzat de les poblacions indígenes a les mines i a les *encomiendas*, sinó també per l'important flux d'esclaus portats des del continent africà per a suplir la minvant mà d'obra indígena.

Una altra conseqüència de la conquesta espanyola que, tal com veurem més endavant, tindria repercussions dramàtiques en el desenvolupament posterior de les economies del continent, va ser la imposició de models tals com el sistema latifundista de tinença de la terra, o el sistema comercial exportador de primeres matèries i importador de manufactures i de serveis.

Per últim, altres resultats de signe divers però importantíssims de la *topada* de les cultures autòctones i l'europea van ser:

* la introducció de nous conreus americans a Europa com ara la patata, el blat de moro o el tomàquet, entre altres.

- * les aportacions agro-pecuàries i tecnològiques europees a Amèrica com el blat, el cavall, la roda o la metal·lúrgia del ferro.

- * la introducció de la llengua i la cultura castellanes.

- * l'accés de la cultura europea al coneixement de les filosofies, llengües i cosmovisions americanes.

- * l'evangelització, per bé que va tenir repercussions molt positives, sovint va ser imposada violentament, i com a conseqüència d'això, va ser només superficial, i van aparèixer un gran nombre de pràctiques sincrètiques.

- * un mestissatge que avui dia esdevé una de les claus per a entendre la cultura i les relacions socials a l'Amèrica Llatina².

Indígenes a Amèrica: pas obligat entre l'ahir i el present

Es calcula que quan Colom va arribar al continent, la població autòctona era d'uns 70 milions d'habitants (les xifres, això no obstant, oscil·len entre 7,5 i 100 milions). La majoria d'aquesta població es concentrava a les zones muntanyoses de l'Amèrica Central i del Sud. Pels volts del 1650, aquesta nombrosa població s'havia reduït dràsticament ja que, com a conseqüència de la guerra, les malalties contagioses i els treballs forçats, s'estima que sols sobrevivia un 20% de la població inicial.

Nombroses comunitats indígenes conserven actualment la seva llengua, la seva cosmogonia i els seus valors tradicionals. No en va el lema de la contracelebració indígena del *Cinquè Centenari* és *500 Anys de resistència indígena i popular*. El paper que aquestes comunitats indígenes juguin en la construcció política i social de països com Bolívia, Perú, Equador o Guatemala és un element decisiu que cal tenir en compte en l'evolució futura d'aquests països en particular, però també del conjunt del continent (l'intel·lectual peruà Mariátegui l'anomenà "la qüestió pendent"). N'hi haurà prou amb algunes dades per a evidenciar la seva importància numèrica i la seva diversitat cultural en el moment present³.

- * al continent hi ha unes 410 ètnies aborígens amb un total aproximat de 50 milions d'indígenes.

- * als EUA hi ha aproximadament 1,5 milions d'indis pertanyents a diverses tribus i clans.

- * a l'Amèrica Central hi ha entre 3 i 5,6 milions d'indígenes que pertanyen a nombroses ètnies d'origen maia (principalment a Guatemala, però també a Mèxic i a Belize).

- * a Mèxic hi ha uns 5,7 milions d'indígenes (8,5% de la població).

* a l'Amèrica del Sud hi ha més de 100 ètnies amb un total de 20,5 milions d'amerindis i constitueixen més del 50% de la població de Bolívia i Perú.

Tracta d'esclaus: la "negritud" de l'Amèrica Llatina

Es calcula que la tracta d'esclaus va arrencar de l'Àfrica uns 20 milions de persones, dels quals més de la meitat van morir en la singladura transoceànica. Dels 10 milions d'africans que s'estima que van arribar a Amèrica entre el 1492 i el 1870, el 63% ho va fer entre el 1701 i el 1810. D'aquest flux, i per ordre d'importància, un 31% va anar al Brasil, el 23% al Carib britànic, el 22% al Carib francès, un 9% a l'Amèrica espanyola, i un 6% a l'Amèrica del Nord anglesa. Al final de l'època colonial hi havia uns 2,3 milions de negres a tot Amèrica⁴.

A l'Amèrica colonial els negres ocupaven l'últim graó de l'escala social, un graó que avui dia comparteixen amb la població indígena. Actualment la comunitat afroamericana i la seva cultura tenen un gran pes al Brasil, als EUA, a Cuba i, molt especialment, a Haití, Jamaica i Trinidad i Tobago.

Léopold Sedar Senghor parlava de la *negritud* com un concepte que engloba la gran diversitat ètnica i, tanmateix, l'harmonia i la riquesa dels valors culturals de la raça negra. En aquest mateix sentit s'utilitza aquí per a ressaltar la important aportació cultural d'aquest col·lectiu de llatinoamericans que està tan lligat als dramàtics orígens de l'Amèrica Llatina mestissa dels nostres dies.

3. MARC SÓCIO-POLÍTIC I ECONÒMIC

Democratitzar: el desenvolupament és democràcia

Ja sigui per ineptitud, o bé pressionades des de dins i des de fora dels seus països respectius, les dictadures militars que governaren despòticament el continent llatinoamericà les tres últimes dècades han hagut de passar el relleu a governs civils i tornar als quarters (des dels quals n'hi ha que encara *tutelen la bona feina dels polítics* amb amenaces velades i, esporàdicament, amb remor de sabres). Tanmateix, aquests governs civils no solen ser representatius dels valors i les inquietuds de les majories populars. Sovint són democràcies cosmèticament parlamentàries en les quals els grups de poder hegemònic continuen assegurant-se el control polític i econòmic nacional.

José Ignacio da Silva "Lula", candidat a la presidència del Brasil i líder del partit dels treballadors, afirmava no fa gaires: "A l'Amèrica Llatina, els governants elegits amb un discurs progressista, a l'hora d'administrar el país ho fan amb una pràctica conservadora", i afegia tot seguit: "Normalment, qui governa no és qui guanya les eleccions".

Efectivament, a l'ombra –o a la llum, segons com s'entengui– dels interessos de les oligarquies nacionals –i internacionals– trobem a l'Amèrica Llatina diversos grups de *democràcies*: continuistes amb la dictadura que les va precedir (Rodríguez al Paraguai), democràcies descaradament repressives (Serrano a Guatemala, Cristiani a El Salvador), populistes (Fujimori al Perú, Collor de Mello al Brasil, Menem a l'Argentina), modernitzadores de lliure mercat (Salinas de Gortari a Mèxic, Aylwin a Xile, Chamorro a Nicaragua).

Això no obstant, en alguns països llatinoamericans els partits *progressistes*, és a dir, *aquells que prioritzen la consecució plena dels drets humans i, per tant, la redistribució democràtica de la riquesa i el poder a nivell nacional*, han arribat a governar els seus països o són susceptibles de rebre el suport electoral majoritari en futurs comicis⁶.

D'altra banda, tal com argumenta respecte a la cooperació al desenvolupament un document de treball de la Coordinadora Regional de Investigaciones Económicas y Sociales (CRIES) de Managua⁷ *el Nord tampoc no es pot vanagloriar de gaudir d'un sistema democràtic exemplar* (¿no ens podríem aplicar els mots de da Silva esmentats abans?). Pel que fa a la cooperació d'Europa amb l'Amèrica Central per al desenvolupament, aquest document afirma: "La cooperació ha de ser per al Nord una arma democratitzadora dels seus propis sistemes polítics". La qual cosa implica que, *tant les societats del Nord com les del Sud, compartim l'aprenentatge d'un procés democratitzador inacabat*. Aquest esforç democratitzador que ens pertoca fer a les nostres pròpies societats és expressat amb cruesa pel periodista argentí Gabetta⁶ quan afirma que "la socialdemocràcia europea ha reemplaçat, per pragmatisme o defecció ideològica [...] el seu projecte de desenvolupament i igualtat planetària per un discurs democràtic universal cada dia més buit de contingut".

Militarisme, violència i drets humans: la democràcia és desarmament

En un moment en què no pocs grups guerrillers llatinoamericans s'asseuen a la taula de negociacions (El Salvador i Guatemala) o fins i tot deposen les armes (Colòmbia), les violències paramilitar i

mafiosa encara continuen causant moltes pèrdues de vides humanes i danys materials.

Les despeses anomenades eufemísticament *de defensa* absorbeixen un percentatge elevat dels pressupostos nacionals llatinoamericans en detriment de les despeses en matèria educativa, de salut, benestar social, etc. Vegem-ne alguns exemples en el quadre següent⁸ (dades del 1989 per a tots els països):

	% defensa	% educació	% sanitat
Argentina	8.6	9.3	2.0
Bolívia	14.4	11.9	2.5
El Salvador	27.9	17.6	7.4
Perú	20.2	15.6	5.5
Espanya	6.5	5.1	12.5
EE.UU.	24.6	1.8	12.9

Si bé el respecte pels drets humans a l'àrea llatinoamericana ha millorat sensiblement des del temps de les dictadures militars, el balanç, especialment a l'Amèrica Central, encara és preocupant i urgeix un procés de *desmilitarització i desarmament* generalitzat. Per últim, ens sembla inexcusable que els països del Nord exportadors d'aquest armament (EUA, URSS, França, Gran Bretanya, Espanya, etc.) continuïn considerant la concessió de crèdits per a la importació (o la donació) d'armament com a cooperació internacional.

El Narcotràfic: fent bales amb l'argila ancestral

La fulla de coca, que durant segles va formar –i encara forma– part de la cultura andina de supervivència i acomodació al medi, *ha esdevingut un mitjà eficaç –la cocaïna– d'alienació i destrucció personal per a qui la consumeix, i de corrupció i destrucció social per al país que la cultiva i la transforma.*

Efectivament, els narcotraficants han anat teixint una tupida xarxa d'aliances a nivell polític, militar, financer i judicial que provoquen la desestructuració social, i atempten de manera gravíssima contra el delicat procés de construcció democràtica.

Com a resultat, els països productors de coca –fonamentalment Bolívia, Perú i Colòmbia– "gaudeixen" d'una pròspera economia nar coexportadora que beneficia –i sovint corromp– amplis sectors de la població (un dirigent sindical bolivià parlava d'un total de 500 mil llocs de treball relacionats amb el cultiu i el processament de la coca).

I tanmateix, ¿és la demanda (del Nord) o l'oferta (del Sud) la responsable d'aquesta greu situació? ¿Qui s'embutxaca una major part del benefici econòmic en el procés de comercialització de la cocaïna? ¿Qui s'emporta un cost social i polític més alt? D'una banda, mentre que el productor de coca rep allò que li sembla, sense ser-ho, una bona paga⁹, els intermediaris compradors i els exportadors s'enduen un alt percentatge del preu final d'exportació. Un preu que serà quintuplicat o decuplicat als carrers de San Francisco, Frankfurt o Barcelona.

Respondre les preguntes que acabem de plantejar amb honestedat i actuar en conseqüència permetrà evitar gran part de la cínica repressió promoguda des dels governs del Nord –amb el vist-i-plau dels del Sud– en terres andines i, naturalment, reduir el nombre d'addictes tant al Nord com al Sud. De nou ens trobem davant d'un cas en el qual la debatuda interdependència entre el Nord i el Sud es fa evident.

Distribució interna de la riquesa a l'Amèrica Llatina

La distribució interna de la riquesa (i dels ingressos que genera), però sobretot la seva evolució al llarg dels darrers decennis, és un dels índexs econòmics més útils per a valorar el grau d'equitat social d'un país o d'una regió. Precisament l'Amèrica Llatina és el continent que registra els contrastos més extrems de riquesa i de poder.

Una bona mostra de la polarització social llatinoamericana és el *repartiment desigual en la propietat de la terra cultivable*, ja que a molts països ens trobem amb extensos latifundis, al mateix temps que un tant per cent elevat dels camperols no té terra i ha de treballar per a tercers en condicions penoses, o es veu obligat a cultivar terrenys marginals d'escassa productivitat. Només cinc països llatinoamericans han dut a terme reformes agràries en les quals s'ha produït una significativa expropiació i redistribució de la propietat rural¹⁰: Bolívia (1953-70), Guatemala (1952-54), Cuba (1959-63), Xile (1967-73) i Nicaragua (1979).

Si prenem ara com a mostra la *distribució de l'ingrés nacional per persona* trobem de nou una polarització extrema (una polarització que, tot i que és menys marcada, també es dona de manera creixent en els països del Nord). Vegem-ne alguns exemples en el quadre següent⁸:

% Ingrés familiar total anual...

	...del 20% més ric	...del 20% més pobre
Brasil (1983)	62.6	2.4
Colòmbia (1988)	53.0	4.0
Costa Rica (1986)	54.5	3.3
Guatemala (1979-81)	55.0	5.5
Perú (1985-86)	51.9	4.4
Venezuela (1987)	50.6	4.7
Espanya (1980-81)	40.0	6.9
EE.UU. (1985)	41.9	4.7

Aquestes dades posen en evidència la concentració de la riquesa i l'ingrés nacional en nombre reduït de mans. Aquesta acumulació encara es fa més palesa en les xifres següents: el 1988 l'1% dels peruans va percebre gairebé la meitat del total de l'ingrés nacional, i això significa que aproximadament 200 mil individus (50 mil famílies) s'apropien de prop de 7 mil milions de dòlars anuals; a Mèxic, 37 empresaris, caps dels grans grups financers i econòmics, reuneixen més del 20% del producte intern del país¹¹.

Tanmateix, el que realment és preocupant és que *aquest desequilibri ha anat augmentant amb el pas dels anys*. Així, al Brasil, entre el 1960 i el 1976, el 40% més pobre de la població va poder comprovar com la seva participació en l'ingrés nacional disminuïa d'un 10% a un 8%, mentre que el 5% més ric l'augmentava d'un 35% a un 39% (el Banc Mundial estima que hi ha una diferència de 16 anys entre l'esperança de vida als estats del nord-est del Brasil i la resta del país). Cuba ha estat l'únic país llatinoamericà que ha realitzat un autèntic esforç per a corregir aquesta extrema desigualtat (del 1953 al 1973 el 20% més pobre va passar del 2,1% al 7,9%, mentre que el 20% d'ingressos més alts passava d'un 60% a un 34,9%)¹⁰.

Migració rural: de l'oblit (del camp) al desarrelament (a la ciutat)

L'important flux migratori que s'ha produït a les darreres dècades des de zones rurals cap a les ciutats llatinoamericanes, s'ha degut en gran part al deteriorament de les condicions de vida de la població rural (sobretot amb relació a les de les zones urbanes). Aquest deteriorament és fruit no sols d'una política que afavoreix clarament la industrialització i les inversions a les àrees urbanes, sinó també de la prioritat que han rebut els agrocultius per a l'exportació (cultius intensius que tendeixen a produir concentració de terres i la descurança dels cultius tradicionals d'aliments).

Com a resultat, les inversions *no rendibles* destinades a afavorir el cultiu de productes bàsics, a la millora d'infraestructures, a despeses socials, etc., en zones rurals han estat d'escassa quantitat. De la mateixa manera, han estat reiteradament postergades: polítiques que faciliten l'accés al crèdit rural als petits productors, l'assessorament tècnic adequat, la reforma agrària, la comercialització avantatjosa dels seus productes, etc.

Un dels aspectes més dramàtics de la migració rural és que solen emigrar a la ciutat els joves i els que estan més ben formats, aquells que tenen més possibilitats de fer-se un lloc en l'economia formal o, amb més freqüència, en l'economia informal urbana. Contràriament al que es pensa, i a diferència del que s'esdevé a la resta del tercer món, tant a l'Amèrica Llatina com en algunes zones del sud-est asiàtic, el nombre de dones que emigra a la ciutat és superior al d'homes (109 dones per cada 100 homes entre el 1965 i el 1975). Aquest predomini femení no es dona, però, en les emigracions internacionals.

Finalment, val la pena apuntar que la decisió d'emigrar és una decisió racional, meditada durant molt de temps i basada en informacions de parents que han emigrat abans. Sovint l'immigrant ja ha visitat la ciutat de destí amb anterioritat, i no sempre l'emigració és permanent, sinó per períodes curts o de caràcter estacional.

Creixement urbà: estratègies de solidaritat i economia informal

Segons el Banc Interamericà de Desenvolupament, el 1989 residien a les ciutats més del 70% de la població de: l'Uruguai (88%), Xile (84%), Argentina (81%), Veneçuela (79%), Brasil (74%), Colòmbia (72%) i Mèxic (71%). Segons la mateixa font, entre el 1981 i el 1989, la taxa de creixement de la població urbana va ser del 3,1% (per al mateix període, la taxa de creixement de la població rural va ser del 0,5%). Actualment, uns 316 milions de persones, aproximadament 3 de

cada 4 llatinoamericans, viuen en zones urbanes, mentre que el 1960 la proporció era tan sols d'1 de cada 2.

En tots els països el major creixement poblacional es produeix principalment en una ciutat, que gairebé sempre és la capital. És interessant anotar que, si bé el flux migratori rural cap a les ciutats no s'ha aturat, avui dia el creixement urbà es produeix més per l'increment natural de la població que no pas pel flux esmentat.

A les ciutats es palesen amb un dramatisme extrem les diferències socials a què ja hem fet referència. Així, no gaire lluny d'urbanitzacions luxoses i harmonioses s'amunteguen miserables zones marginals de creixement desordenat¹².

Les inversions urbanes en zones populars han estat molt reduïdes en comparació amb les que s'han realitzat en zones comercials, industrials o residencials d'alt nivell. D'aquesta desatenció pública han nascut mecanismes d'autoajut i supervivència que van des de la connexió il·legal a la xarxa elèctrica o a les conduccions d'aigua corrent, a les agrupacions que, amb caràcter cooperatiu, col·laboren en la construcció d'habitatges, o en la posada en marxa de serveis de transport, salut o educació (sovint amb la col·laboració d'organitzacions no governamentals de desenvolupament locals). Tot i els esforços del pobladors, les condicions de vida en aquestes zones marginals, bé que millors en molts casos que les de les zones rurals, són sovint extremadament penoses: ubicació al costat d'abocadors o en zones insalubres, manca d'aigua corrent potable i de serveis higiènics bàsics, llunyania dels centres de treball, periòdica expulsió violenta de terrenys ocupats, presència de xarxes delictives, etc.

Per últim, l'economia informal juga un paper important sens dubte, que possibilita la supervivència ja que s'estima que ofereix treball remunerat a un 35% de la població activa llatinoamericana. Això no obstant, aquesta economia *al marge de la legalitat* implica sovint una font inesgotable d'arbitrarietats i d'abusos que no poden ser sancionats legalment (jornades laborals llarguíssimes, condicions de treball insalubres, precarietat laboral, jornals reduïts). Aquests abusos sembla que condicionen la viabilitat futura d'aquest sistema econòmic, del qual també es beneficia l'economia formal i, fins i tot, el tresor públic.

Religió i desenvolupament: teologia de l'alliberament

La teologia de l'alliberament, arrelada en un ampli conjunt d'experiències de grups cristians de base, i que assolí la majoria d'edat fa poc més de vint anys en la Conferència Episcopal de Medellín (1968), ha aportat elements importantíssims a la consciència crítica dels llatinoamericans i, per tant, al procés actual de democratització. *La teologia de l'alliberament col·loca el desposseït, l'oprimit, en el centre de tot esforç humà encaminat a construir un món més solidari*. Bartolomé de las Casas, al segle XVI, a propòsit de la penosa situació en què es trobava la població autòctona, afirmava: "S'ha de saber amb la fe que allà on es troba el pobre es troba el mateix Jesucrist, on es troba Déu es troba la justícia".

La teologia de l'alliberament pren part i, assumint la realitat, inspira accions personals i comunitàries que es perceben com a necessàries per a canviar-la (accions que sovint impliquen la insubmissió i l'enfrontament amb aquells que es beneficien de l'*status quo*). És impossible no recordar aquí com

Ignacio Ellacuría expressava aquest compromís: "Per arribar a *fer-se càrrec* del que és la realitat, cal *encarregar-se* de la realitat, per bé que això comporti sovint haver de *carregar-se* la realitat a l'esquena"¹³.

Una de les conseqüències d'aquest compromís de fe amb el pobre –i a partir del sentiment i de la voluntat del poble– ha estat la repressió que han patit i que pateixen un nombre molt important de cristians anònims (i no pocs d'il·lustres, també). Molts d'ells han estat "assassinat[s] per ajudar el poble" (segons diu la inscripció de la làpida de Luis Espinal a La Paz). Entre els màrtirs il·lustres, *Monseñor* Oscar Arnulfo Romero –assassinat a la seva pàtria, El Salvador, com el mateix Ellacuría– desputa per la seva denúncia profètica. Un any abans de la seva mort, el 1980, clamava: "El que tens ho has robat al poble que mor en la misèria". *Monseñor* Romero deixà patent com el compromís de la jerarquia catòlica amb els oprimits –ahora denunciant els opressors i anunciant un missatge d'esperança– i amb l'església de base, pot tenir un potencial renovador d'una força extraordinària.

Religió i subdesenvolupament: les sectes

Hi ha molts sistemes de fer callar les crítiques o de controlar "els disconformes" diferents de la repressió pura i dura que ha caracteritzat diversos governs llatinoamericans. Un d'aquests sistemes és la manipulació ideològica de la profunda religiositat del poble.

Sense entrar en el tema de qui financia les sectes, ni a qui interessa que proliferin, cal alertar sobre el gran poder desmobilitzador que tenen en la població. Un estudi recent encarregat per la secretaria de l'episcopat llatinoamericà remarcava, entre d'altres, les següents troballes: les sectes ja estan consolidades a l'Amèrica Central, tenen una infraestructura estable i un nivell elevat de participació dels seus membres en els serveis religiosos; les sectes que registren un creixement més ràpid són les que basen els seus serveis en cànctics i en la pràctica de carismes (do de llengües, trànsits de mèdium, expulsió de dimonis)¹⁴.

Casaldàliga afirma, amb profunda preocupació: "Hi ha molts tipus de contra: militar, política, ideològica... i fins i tot religiosa: les sectes formen part d'aquesta darrera. Altres contres fan màrtirs. La contra de les sectes crea estúpids, alienats. Les sectes maten l'ànima del poble"¹⁵.

Comerç internacional: intercanvi desigual i dependència

Fins al 1929 (any en què es va produir el gran "crash" de la borsa de Nova York), el creixement econòmic de l'Amèrica Llatina estava lligat gairebé totalment a la cotització internacional de les seves primeres matèries d'exportació. A partir d'aquesta data, i sobretot un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial (1945), molts països van iniciar estratègies de *desenvolupament industrial de substitució d'importacions* (principalment l'Argentina, Xile i l'Uruguai). Com a resultat d'aquestes estratègies, tots els països llatinoamericans més importants van aconseguir ser autosuficients en béns de consum. Tanmateix, aquest creixement industrial va estar lligat a fortes inversions estrangeres, i ahora depenia de la importació de tecnologia i de components intermedis nord-americans, francesos o alemanys. Aquesta dependència limitaria l'efectivitat d'aquesta estratègia els anys següents.

A principis dels 60, sota la influència del ràpid creixement econòmic dels "quatre dracs" del sud-est

asiàtic (Corea del Sud, Hong Kong, Singapur i Taiwan), *la industrialització es va orientar cap a l'exportació* (principalment vers Mèxic i el Brasil). Aquesta nova estratègia ha comportat sovint el fet que els països llatinoamericans s'hagin limitat a aportar la mà d'obra –barata en comparació amb els països del Nord– en l'ensamblatge o manipulació de components dels productes a exportar cap als mercats dels EUA, Europa o el Japó per les empreses transnacionals. Aquesta situació ha creat illots de prosperitat, però, igual com va succeir amb les estratègies de substitució d'importacions, no ha beneficiat la majoria de la població, que ha vist com un percentatge molt elevat de les polítiques i les inversions estatals anaven adreçades a l'expansió industrial en detriment del desenvolupament rural. Com ja hem apuntat, l'importantíssim creixement de les àrees urbanes a l'Amèrica Llatina és, en gran part, conseqüència d'aquesta predilecció oficial.

Actualment, les primeres matèries continuen essent la primera exportació de l'Amèrica Llatina. El 1988, per al conjunt dels països de l'Amèrica Llatina i el Carib, les primeres matèries van representar el 64% de les exportacions, i les manufactures només el 36%. Els ingressos per exportació de molts països depenen en gran part d'una o dues primeres matèries (1985)¹⁰: el petroli representa el 84,3% de les exportacions de Veneçuela, i el 62,8% de l'Equador; el cafè representa el 66,9% per a El Salvador i el 50,2 per a Colòmbia; el coure representa el 46,1% per a Xile; el gas natural representa el 59,8% per a Bolívia.

Tenint en compte, d'una banda, la importància de les primeres matèries en el conjunt de les exportacions dels països llatinoamericans i, d'altra banda, el deteriorament dels termes d'intercanvi comercial, això és, la depreciaió de les primeres matèries (que els països llatinoamericans exporten) relativa al preu de les manufactures (que han d'importar) s'entendrà la situació de dependència de l'àrea respecte als països industrialitzats i les catastròfiques conseqüències que aquesta competència forçada entre països que exporten les mateixes primeres matèries –competència que abareteix encara més els preus d'aquestes matèries– per a poder pagar-se les importacions.

Si bé és indubtable que el creixement econòmic que es va produir a l'Amèrica Llatina fins el 1980 va provocar un cert efecte d'embassament, gràcies al qual milloraren, entre d'altres, els índexs educatius i sanitaris (augment de l'esperança de vida, disminució de la mortalitat materno-infantil, nivells d'alfabetització i escolarització, etc.) hi ha indicis que a força indrets del continent (i del tercer món en general), aquests índexs poden patir un retrocés dramàtic els propers anys.

Deute extern, programes d'ajust estructural i fuga de capitals

La recessió mundial que va venir a continuació de la pujada del preu del petroli el 1973, més la possibilitat de demanar crèdit ja que hi havia molts "petrodòlars" en el mercat financer procedents dels països exportadors de petroli de l'Orient Mitjà, a tipus d'interès realment baixos (sovint inferiors a la inflació del país creditor), va fer que nombrosos països llatinoamericans s'endeutessin considerablement per a corregir dèficits en les seves balances de pagament o finançar la seva expansió econòmica i industrial. Després de la segona gran pujada del 1979, i d'una nova recessió de l'economia mundial, els tipus d'interès es van fer variables per a reflectir la inflació dels països creditors. Immediatament els països amb més deutes (principalment el Brasil i Mèxic) van començar a tenir serioses dificultats per fer front al pagament del deute. El 1990 el deute extern dels països llatinoamericans pujava a 423 mil milions de dòlars (aproximadament el 50% del PNB de la regió i

300% de les exportacions anuals), amb un deute per càpita de més de mil dòlars. Brasil, Mèxic i l'Argentina responen per aproximadament el 70% del total endeutat.

Com es va utilitzar el deute? Tota simplificació seria falsa. Tanmateix, podem afirmar amb Luis de Sebastián¹⁶, que "els préstecs no es van utilitzar en finançar reformes estructurals profundes que beneficiessin les majories pobres dels països llatinoamericans, que són les que ara duen major pes en el pagament [...] Se'n beneficiaren principalment els que sempre s'han beneficiat de la creació de riquesa en societats oligàrquiques, perquè posseeixen els instruments d'apropiació de la riquesa que es produeix als seus països".

Davant la crítica situació actual, les institucions financeres multilaterals (Banc Mundial i Fons Monetari Internacional, entre d'altres) han imposat els *programes d'ajust estructural* a aquells països deutors que desitgin rebre nous crèdits. Si bé aquests programes poden tenir –si més no, a curt termini– efectes macroeconòmics beneficiosos (major control de la despesa pública ineficient, control de la taxa d'inflació, etc.) *la congelació dels salaris reals i els retalls en despeses socials públiques (educació, sanitat, subsidis a productes de primera necessitat, etc.) que suposen, estan tenint un impacte dramàtic en la població de menors recursos*. Aquests programes no han demostrat en cap cas que el control de la despesa pública, la privatització massiva de les empreses públiques, l'increment de les exportacions (primeres matèries), el control del canvi i altres mesures hagin fet possible el creixement econòmic ni molt menys una redistribució més justa de la riquesa.

Des de fa nou anys *l'Amèrica Llatina és un exportador net de recursos financers a l'exterior*. La transferència neta de capitals des de l'Amèrica Llatina als països del Nord el 1990 va ser d'uns 20.000 milions de dòlars. En la seva major part aquests recursos van ser reemborsats o invertits legalment o il·legalment (fuga de divises) en bancs dels EUA, Suïssa, etc. Aquesta descapitalització, més la minva dels fluxos crediticis cap als països llatinoamericans, fan molt difícil qualsevol estratègia sostenible de desenvolupament (estratègies que, en tot cas, haurien de ser diferents de les actuals, segons que s'indica en diversos apartats d'aquest document).

4. DEMOCRATITZANT LA COOPERACIÓ

Els EUA: un veí incòmode i prepotent

Un dels impediments més grans per al desenvolupament democràtic de les societats llatinoamericanes és la ingerència del "veí del nord" en els seus afers interns, una ingerència que sovint disposa del vist-i-plau dels governs implicats. Aquest fet ha estat denunciat repetidament per líders llatinoamericans de signe divers, i hi ha moltes evidències que ho corroboren, molt especialment a l'Amèrica Central¹⁷. Hem tingut exemples extrems d'aquesta ingerència en la història recent de països com Xile (1973), Granada (1983) i Panamà (1989).

I tanmateix els EUA podrien assumir un paper importantíssim en la pacificació i el desenvolupament de l'Amèrica Llatina si els grups transnacionals amb interessos econòmics i comercials a la zona no tinguessin l'enorme influència que tenen en l'administració nord-americana. El tractat de lliure comerç amb Mèxic (al qual probablement s'afegirà el Canadà), emmarcat en el pla més ampli de la Iniciativa per a les Amèriques, que el seu proposador el president Bush qualifica d'important cooperació amb els països del continent, sembla que tendeix a consolidar encara més l'injust *status quo* actual.

Amb tot, no pocs grups civils nord-americans estan treballant per la democratització de les relacions entre els EUA i l'Amèrica Llatina des de fa anys¹⁸. S'estima que als EUA hi ha unes 700 organitzacions no governamentals de cooperació i mediació pel tercer món, moltes de les quals tenen vincles amb l'Amèrica Llatina. Algunes no sols financien programes de desenvolupament, sinó que es mostren molt actives en la sensibilització de l'opinió pública nord-americana respecte als problemes dels països pobres, i realitzen campanyes de pressió política per a impulsar (o frenar) polítiques que afavoreixin (o perjudiquin) els esmentats països.

Europa (i Espanya!): fortalesa o pont?

Una expressió que passa de boca en boca en aquesta fase final de constitució del Mercat Unic és que els europeus ens hem d'esforçar en la construcció d'una "Europa dels Ciutadans". A aquesta expressió –que sovint no és més que vana retòrica europeïsta– se n'ha contraposat una altra –més propera als continguts de l'Acta Unica– que és la de "l'Europa dels Mercaders".

Els llatinoamericans busquen diversificar i aprofundir les seves relacions internacionals. Creiem que Europa (la comunitària i l'extracomunitària) hauria de tenir un paper més actiu a l'Amèrica Llatina, i evitar d'abstenir-se d'intervenir democràticament a l'àrea. El risc de divisió del món en àrees d'influència política i comercial sota l'hegemonia dels EUA, el Japó i la Comunitat Europea, fa que aquesta involucració europea a l'Amèrica Llatina sigui vital. En la mesura de les seves possibilitats, Espanya i Portugal han de fer que la Comunitat Europea incrementi (democratitzant primer) l'actual cooperació amb l'Amèrica Llatina. Ja no es tracta tan sols de responsabilitat històrica, sinó de contribuir a la construcció d'unes relacions internacionals no expoliatives que beneficiïn la majoria de la població.

Independent del que facin els seus dos competidors immediats, el Japó i els EUA, l'Europa que es vagi definint a partir del 1993 ha de ser *una comunitat de nacions oberta al Sud*. I el Sud no és tan sols el Mahgrib (amb el seu "amençador" flux migratori), sinó tots els països de l'anomenat tercer món. Així mateix, la cooperació amb els països de l'Est no ha fer-se en detriment d'aquelles regions del planeta incomparablement més pobres.

Per últim cal deixar clar el nostre convenciment que l'autèntica cooperació -la solidària- passa necessàriament per compartir el que té cadascú (i el benefici que en produeix la tinença) sense cap altra contrapartida que el benestar de l'altre. Dit d'una manera simplista, l'intercanvi ha d'afavorir molt menys el ric que el pobre. En cas contrari, tal com ha anat succeint en els darrers cinc segles, la diferència entre el primer i el segon anirà augmentant inexorablement.

Descentralització cap avall. Integració cap amunt.

Hem indicat la importància de donar protagonisme polític efectiu als grups socials que constitueixen la societat civil llatinoamericana. Ara argumentarem el mateix en favor de les entitats administratives locals, que són els municipis. Aquest últim procés, anomenat *descentralització*, no és exempt de riscos¹⁹ com l'acaparament de les *élites* locals d'aquest poder traspasat pel govern central, o el procés pel qual la descentralització es redueix al traspàs de la càrrega administrativa sense cap mena de cessió de poder o de capacitat de decisió política o econòmica (es deleguen funcions, no responsabilitats), o fins i tot la pretensió, per part del govern, d'assegurar-se un control polític-militar territorial més extens.

Idealment, tanmateix, aquesta descentralització situa el poder més a prop dels ciutadans afectats per les decisions polítiques i, potencialment, els mou a participar en les diferents fases del procés polític, però, sobretot, fa possible la inclusió de les seves prioritats en l'agenda política.

D'altra banda cal que es produeixi una *integració* a nivell supranacional, tant entre organitzacions i grups afins de la societat civil que promoguin alternatives socio-econòmiques equitatives (xarxes, coordinadores, etc.), com dels mateixos governs, en busca de més autonomia productiva (principalment productes de primera necessitat per al consum interior). Aquesta integració tindria la virtut d'enfortir els mercats regionals entre nacions, i com a conseqüència, debilitaria els vincles de dependència respecte als països del Nord.

Tot i amb això, les experiències que fins ara s'han engegat amb grans il·lusions (Organització d'Estat Americans, Mercat Centramericà, Pacte Andí, etc.) han fracassat o bé s'afebleixen per tal com van néixer com a estructures regionals al servei dels interessos dels països del Nord, i els representants nacionals en aquests fòrums són sovint els portaveus de la minoria en el poder. Malgrat tot, aquesta cooperació-integració Sud-Sud podria representar una via oberta a una cooperació més solidària si les circumstàncies futures a la regió ho fessin factible.

El concepte de desenvolupament. (Mercat vs. Estat?)

Si analitzem l'experiència de progressiva exclusió social i deteriorament del medi ambient viscuda per

les nostres societats capitalistes, *el concepte de "desenvolupament" ja no s'hauria d'entendre mai més com a creixement econòmic a qualsevol preu social i ecològic*. El nou model de desenvolupament –actualment sols esboçat en determinades polítiques oficials i en determinades experiències populars– haurà de ser avaluat per indicadors econòmics, socials, del medi ambient i polítics que estableixin fins a quin punt les estratègies locals, regionals i nacionals estan fent possible una societat més participativa i amb nivells de vida més dignes per al conjunt de la població (especialment per a aquells sectors i grups socials tradicionalment relegats per les estratègies de creixement a ultrança).

El rerefons és el debat entre aquells que defensen el neoliberalisme i aquells que advoquen per un paper important de control del mercat per a l'estat (que no tindria res a veure amb la planificació fèrriament planificada que distingia alguns països de l'Europa de l'Est). Els primers entenen que el mercat ha de ser la lliure expressió de la iniciativa privada en oberta competència i no mediatitzada (o al mínim) pels poders públics. Tanmateix, els que estan patint les conseqüències del lliure mercat (que sovint condueix cap al monopoli!) advoquen per un sistema en el qual el mercat sigui el més lliure possible, sempre que beneficï la majoria de la població i controli els processos d'acumulació de riquesa (i per tant de poder i d'influència política). Ens referim a un mercat *incentivat per l'estat democràtic –a construir– si redistribueix la riquesa, però controlat per aquest si la concentra en un nombre reduït de mans*.

Hi ha diversos models alternatius de desenvolupament equitatiu que s'estan gestant en aquests moments a nivell local a molts punts del planeta. Els protagonistes d'aquestes experiències són grups de signe ben divers tant al Nord com al Sud. *Aquests grups i comunitats estan construint "de baix cap amunt" una democràcia autèntica i sostenible tant des del punt de vista social com ecològic*. És per això que en aquest model de desenvolupament alternatiu –digueu-li de socialisme democràtic, si voleu– els moviments socials (grups de dones, grups de barri, col·lectius de solidaritat, cooperatives, grups culturals i ètnics, organitzacions sindicals, a més d'organitzacions no governamentals de desenvolupament) hi han de jugar un paper decisiu.

És innegable que, en comparació amb l'Àfrica o fins i tot amb l'Àsia, el teixit social a l'Amèrica Llatina és extraordinàriament dens. El futur del continent –i també el nostre futur– descansa en gran part en aquests moviments socials i en la mesura en què l'estat els afavoreixi i els estimuli o, al contrari, els desincentivi o fins i tot els reprimeixi.

5. COMENTARIS FINALS

El PIB (Producte Interior Brut) de l'Amèrica Llatina s'ha anat contraient fins a assolir els nivells del 1977. Segons el PNUD (Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament), el 1990, 210 milions de llatinoamericans (aproximadament el 48% de la població total) viuen en condicions d'extrema pobresa i no poden cobrir les seves necessitats bàsiques. Aquest panorama desencisador implica, entre altres coses, una pressió enorme i creixent sobre els recursos naturals i el consegüent deteriorament del medi ambient urbà, rural i tropical.

A aquestes dades econòmiques, que justificarien la popular frase de "dècada perduda per al desenvolupament llatinoamericà" (referida als anys 80), es podrien contraposar els processos de democratització i de pacificació actualment en marxa, a més del *procés organitzatiu, creixent i convergent, de la societat civil*.

Efectivament, diversos sectors de la societat civil als països del Nord i del Sud s'han posat "en peu de pau, en peu de justícia" (recordeu la resposta popular a molts països contra la guerra del Golf). Tot i acceptant que aquests sectors –diversos i poc coordinats entre si– encara són minoritaris, cal deixar ben clar que la seva progressió numèrica i la seva maduració ha estat notòria des dels anys 60. Grups ecologistes, feministes, de defensa dels drets humans i organitzacions no governamentals de cooperació al desenvolupament, entre altres, estan teixint xarxes de cooperació mútua i de solidaritat cada cop més atapeïdes.

Aquests grups no configuren un moviment social quimèric: molts d'aquests grups estudien amb enorme rigor els problemes contemporanis per tal d'oferir solucions viables i justes. Alguns intervenen activament en els processos de decisió política tot i sabent que les seves propostes no són ben rebudes i que hauran de fer pressió a diversos nivells perquè siguin acceptades. *És ben cert que ja ha quedat enrere la fase de protesta sense proposta*.

D'altra banda, a l'hora de decidir tant els objectius de desenvolupament com les estratègies per a assolir-los, cal tenir presents les limitacions de l'estat-nació en un context de globalització creixent (especialment financera, i en el terreny tecnològic i de les telecomunicacions). Aquesta globalització –que apareix com a irreversible– no ha d'estar renyida amb el dret a la diferència, amb tota la riquesa que representa aquesta diferència; amb tota la pobresa que pot arribar a representar l'"homogeneïtzació" cultural.

Ignacio Ellacuría¹³, en una conferència pronunciada a Barcelona mesos abans de ser assassinat a San Salvador, afirmava: "Les nacions poderoses d'avui ens diuen que vénen al tercer món per fer-nos 'rics', i per fer-nos 'democràtes'. Però aquestes 'generoses proposicions' amaguen un projecte polític i econòmic ben diferent". Com a ciutadans d'un món que *s'encongeix*, i que en encongir-se oprimeix la majoria, hem de procurar eixamplar les fronteres del nostre enteniment per tal de, en primer lloc,

denunciar amb valentia les situacions d'injustícia²⁰ i, segonament, proposar alternatives viables de desenvolupament en solidaritat i en pau.

L'Amèrica "Pàtria Gran" somniada per Bolívar i Martí (una Amèrica de fronteres permeables i oberta al món) continua essent un objectiu vigent per a alguns pensadors llatinoamericans, i no cal dir que per a molts grups civils i organitzacions de solidaritat i cooperació al desenvolupament²¹.

NOTES

1. Vegeu Dietrich, H. (1989), "Emancipación e Identidad de América Latina: 1492-1992", a *Nuestra América contra el V Centenario*, pàgs. 55-72, Bilbao: Txalaparta Editorial.
2. Els termes utilitzats en la descripció dels diversos encreuaments entre espanyols/criolls (e), indígenes (i) i negres (n) són múltiples. Els més importants són: mestissos (e amb i), mulats (e amb n), "zambos" (i amb n), quarterons (e amb mestissos o mestisses), coiots (i amb mestissos/mestisses).
3. La majoria de les dades s'han tret de Lingberg, G. (1990), *World Data in Figures*, Uppsala: Uppsala University.
4. Zaragoza, G. (1987), *América Latina - Epoca colonial*, Madrid: Anaya.
5. "La Nueva Europa y el Futuro de América Latina", *Pensamiento Iberoamericano*, pàg. 241, vol. extraordinari, 1991.
6. Entre els partits progressistes que en el passat recent han arribat a governar els seus països: el Frente Popular de Salvador Allende a Xile, el Movimiento New Jewel de Maurice Bishop a Granada, el Frente Sandinista a Nicaragua i, actualment, el M-19 d'Enrique Navarro Wolf a Colòmbia i, recentment, el Front Nacional per al Canvi i la Democràcia de Jean-Bertrand Aristide a Haití. Entre els segons –aquells que poden guanyar futurs comicis legislatius nacionals– cal citar el Partido Socialista Chileno, el Frente Amplio Uruguayo (que ja governa a Montevideo) i fins i tot el Frente Farabundo Martí de Liberación Nacional de El Salvador en cas que les conversacions de pacificació actualment en curs arribin a bon port (Gabetta, C., "La nueva izquierda latinoamericana", *El País*,

- 10/4/91; Fergusson, J., 1990, *Far from Paradise*, Londres: Latinamerican Bureau).
7. CRIES, "Diez tesis sobre la cooperación al desarrollo: Europa y Centroamérica", *Análisis de Coyuntura*, núm. 2, gener 1990.
8. World Bank, *World Development Report 1991*, Nova York: Oxford University Press.
9. Davant l'elevada cotització de la fulla de coca, la hipòtesi d'oferir cultius alternatius igualment rendibles –cafè, te, bixa, tabac, etc.– cau pel seu propi pes. Així, una hectàrea de coca produeix 1000 kg de fulles i rendeix al camperol 3000 dòlars. Si cultiva cafè o cacau, el rendiment serà de 400 kg per hectàrea i guanyarà uns 500 dòlars (Walston, J., "Retrato de una industria en la cual el veneno es un producto básico", *Ceres*, núm. 126, novembre-desembre 1990).
10. Gilbert, A. (1990), *Latin America*, Londres: Routledge.
11. *Sur*, 6/7/90; entrevista a Cuauhtémoc Cárdenas, *El País*, 25/4/91 (que esmenta un reportatge de Carlos Fernández Vega publicat al diari *La Jornada*, 1/4/91).
12. Aquestes zones marginals reben noms diversos segons el país de què es tracti; al Perú s'anomenen "pueblos jóvenes", al Brasil, "favelas", a Veneçuela "ranchitos", etc.
13. Ellacuría, I. (1990), *Quinto Centenario de América Latina (descubrimiento o encubrimiento)*, Barcelona: Cristianisme i Justícia.
14. "Nueva advertencia sobre las sectas", *Informe Latinoamericano*, 21/3/91.
15. Casaldàliga, P., "Reflexiones de a pie por Centroamérica", *Diakonia*, núm. 56, desembre 1990.
16. Sebastián, L. de (1987), *Pagar o no pagar? - Deute del Tercer Món i ètica cristiana*, pàg. 8, Quaderns "Cristianisme i Justícia", núm. 18.
17. En la seva recent visita a El Salvador, el Cap de l'Estat Major Conjunt de les Forces Armades dels EUA i "heroi" de la guerra del Golf, general Colin Powell, no va descartar una intervenció militar del seu país a El Salvador "si és necessari per defensar la llibertat" (*El País*, 10/4/91). D'altra banda, la Conferència Episcopal Nord-americana xifrava en 3000 el nombre de morts produïts per la invasió nord-americana del Panamà.
18. El PACCA (Polítiques Alternatives per al Carib i Centramèrica), associació d'acadèmics i experts nord-americans, és una bona mostra d'aquests grups. Hi ha altres bons exemples, com el CAWG (Central America Working Group) i el WOLA (Washington Office on Latin America).
19. Rondinelli, Dennis A., "Descentralization, Territorial Power and the State: A Critical Response", *Development and Change*, vol. 21, pàgs. 491-500, 1990.
20. Encara ressonen amb enorme força les paraules profètiques pronunciades a l'illa de l'Espanyola

(actualment Santo Domingo) pel dominic Antón Montesinos el 1511 davant la colònia espanyola: "Decid, ¿con qué derecho y con qué justicia tenéis en tan cruel y horrible servidumbre aquestos indios? [...] ¿Cómo los tenéis tan opresos y fatigados, sin dalles de comer ni curallos en sus enfermedades, que de los excesivos trabajos que les dais incurren y se os mueren, y por mejor decir, los matáis, por sacar y adquirir oro cada día?" (Las Casas, B. de, *Historia de las Indias*, cap. 4).

21. Aquest document, amb tota seguretat, és ple de llacunes, les quals, com la de Texcoco a la vora del Tenochtilan asteca, possiblement siguin plenes d'or. En efecte, han quedat molts temes per exposar, i alhora, d'altres han estat esmentats de passada (situació de la dona i dels infants a l'Amèrica Llatina, deteriorament del medi ambient, fuga de cervells, colonització de zones tropicals, migració internacional, reformes fiscals, etc.). Això no obstant, l'afany divulgador d'aquest escrit exigia un dibuix de traços ràpids que descrivissin el model amb destresa però sense gaires matisos. El lector jutjarà si aquest objectiu ha estat assolit.

6. ELS POBLES CRUCIFICATS, ACTUAL SERVENT SOFRENT DE JAHVÈ

Jon Sobrino

(Publicat a la revista mexicana *Christus*, n. 3, 1991, pp 32-37)

A LA MEMÒRIA D'IGNACIO ELLACURÍA

Ignacio Ellacuría admirava el conegut llibre de J. Moltmann *El Déu crucificat*, però solia insistir en una altra teologització tan urgent o més: *el poble crucificat*. I no sols per raons històriques: així és la nostra realitat; sinó també per raons teològiques: així és la creació de Déu. Parlar-ne en relació al 1992 és necessari, a més, per recordar les causes històriques d'aquests pobles crucificats.

La finalitat de tot aquest parlar-ne només pot consistir a baixar-los de la creu.

1. Els pobles crucificats: una evidència esfereïdora

Les coses evidents, ho són tot, menys evidents, solia dir Ellacuría. És amb aquesta convicció que cal començar a parlar dels pobles crucificats. I és que, quan allò que és evident "en altres" (en els pobles crucificats) evidencia el que som "nosaltres", tendim a ignorar-ho, encobrir-ho o tergiversar-ho, simplement, perquè ens esfereïx. És, així doncs, comprensible, que ignorem l'evidència dels pobles crucificats, però cal sospitar almenys –sobretot en el món occidental, que presumeix d'haver estat ensenyat pels grans mestres de la sospita– que aquesta Ignorància no és simple ignorància, sinó que és voluntat d'ignorar i d'encobrir. Comencem, així doncs, des-cobrint la realitat en-coberta del nostre món.

Que la creació li ha sortit malament a Déu –segons la frase provocadora, també d'Ignacio Ellacuría– és una cosa que afirmen els economistes. La terrible pobresa va en augment a l'Amèrica Llatina. Es calcula que a finals de segle uns 170 milions de llatinoamericans viuran en dura pobresa, i uns altres 170 milions en pobresa crítica biològica. I a aquesta pobresa inhumana s'afegeixen les víctimes de la repressió i de les guerres originades per la pobresa. Només a l'Amèrica Central es calcula que les víctimes arribaran a 250.000.

Ho han dit els bisbes llatinoamericans. Allò que caracteritza l'Amèrica Llatina és "la misèria que margina grans grups humans", que "com a fet col·lectiu és una injustícia que clama al cel" (Medellín, Justícia, núm. 1, 1968), "la situació de pobresa inhumana en què viuen milions de llatinoamericans" (Puebla, núm. 29, 1979). I Joan Pau II ho ha tornat a repetir en la *Sollicitudo Rei Socialis*, 198.

Amb mirada secular o amb mirada cristiana –des del cel i des de la terra– tothom està d'acord en la tragèdia. I aquesta mirada al present que d'alguna manera podem veure i tocar, ajuda a capir què va passar fa segles. A l'origen d'això que avui anomenem Amèrica Llatina hi ha un pecat original i originador. Per dir-ho només amb una dada. Uns 70 anys després del 1492, la població indígena havia quedat reduïda a un 15%; moltes cultures van ser destruïdes i se'ls va sotmetre a la mort

antropològica. Va ser una catàstrofe descomunal, deguda a causes diverses i complexes, sens dubte, però això no treu que es tracti d'una catàstrofe descomunal. "Fa temps... que sento la desaparició de pobles sencers com un absurd misteri d'iniquitat històrica que converteix la meva fe en abatiment", diu Casaldàliga.

Hi ha, doncs, una debacle històrica, i bé se li ha de posar algun nom. Així ho fa el llenguatge actual, i anomena aquests pobles "tercer món", "el sud", "països en vies de desenvolupament"... D'aquesta manera es vol dir que hi ha alguna cosa que no rutlla. Però aquest llenguatge no manifesta que poc que rutlla aquest món. Per això es fa necessari parlar de pobles crucificats, llenguatge metafòric, certament, però que comunica molt millor la magnitud històrica de la debacle i el seu significat per a la fe. En tot cas, evita molt millor l'encobriment que operen altres llenguatges.

"Pobles crucificats" és un llenguatge útil i necessari al nivell fàctico-real perquè "creu" significa mort, i mort és allò a què estan sotmesos de mil maneres els pobles llatinoamericans. És una mort lenta, però real, causada per la pobresa generada per estructures injustes —"violència institucionalitzada"—; i així, "pobres són els que moren abans de temps". És una mort ràpida i violenta per causa de repressió i guerres, quan els pobres posen en perill aquelles estructures. I és una mort indirecta, però eficaç, quan els pobles són privats fins i tot de les seves cultures per afeblir-los la identitat i fer-los més indefensos.

És un llenguatge útil i necessari al nivell històrico-ètic perquè "creu" expressa un tipus de mort activament infligida. Morir crucificat no significa simplement morir, sinó ser mort; significa que hi ha víctimes i que hi ha botxins. Significa que hi ha un pecat gravíssim. Els pobles crucificats no cauen del cel —si es volgués seguir la inèrcia de la metàfora, més aviat caldria dir que sorgeixen de l'infern—. Per molt que es vulgui endolcir el fet, és veritat que la creu dels pobles llatinoamericans els ha estat infligida pels diversos imperis que s'han ensenyorit del continent; espanyols i portuguesos ahir, nord-americans i aliats avui, ja sigui a través d'exèrcits o de sistemes econòmics, a través d'imposició de cultures i de visions religioses, en connivència amb els poders locals.

És un llenguatge útil i necessari al nivell religiós perquè "creu" —mort en creu fou el que patí Jesús, i no qualsevol mort— evoca pecat i gràcia, condemna i salvació, acció dels homes i acció de Déu. Des d'un punt de vista cristià, el mateix Déu es fa present en aquestes creus, i els pobles crucificats esdevenen el principal signe dels temps. "Aquest signe (de la presència de Déu al nostre món) és sempre el poble històricament crucificat". (Ellacuría)

Existeixen, doncs, pobles crucificats. És necessari i urgent veure així el nostre món. I és bo anomenar-los així perquè amb aquest llenguatge es remarca la seva tragèdia històrica i el seu significat per a la fe.

2. El poble crucificat com a servent sofrent de Jahvè

A l'Amèrica Llatina la teologització fonamental consisteix a considerar el poble crucificat com l'actualització de Crist crucificat, veritable servent de Jahvè; de manera que el poble crucificat i Crist, servent de Jahvè, es remetin i s'expliquin l'un a l'altre. Així ho han fet dos màrtirs salvadorencs, que sabien bé de què parlaven. *Monseñor* Romero va dir a uns camperols atemorits, sobrevivents d'una

matança: "Vostès són la imatge del diví traspasat". I en una altra homilia va dir que Jesucrist, l'alliberador, "s'identifica tant amb el poble, fins al punt que els intèrprets de l'Escriptura no arriben a saber si el servent de Jahvè que proclama Isaïes és el poble sofrent o és el Crist que ve a redimir-nos". Ellacuría deia el mateix: "Aquest poble crucificat és la continuació històrica del servent de Jahvè, al qual el pecat del món continua traient-li tota figura humana, al qual els poders d'aquest món continuen desposseint de tot, li continuen arrabassant fins i tot la vida, sobretot la vida."

Aquesta teologització del poble crucificat s'ha imposat a l'Amèrica Llatina, mentre que en altres llocs pot semblar encara audaç, injustificada o un llenguatge pietós poc científic. I és que l'hermenèutica no sols consisteix a cercar horitzons comuns de comprensió cultural entre el present i el passat, sinó, abans que res, horitzons comuns de realitat. Aquesta realitat comuna apareix clarament a l'Amèrica Llatina. I d'aquesta manera, a més, la teologització que es fa del poble crucificat a partir del servent de Jahvè no sols inclou un aspecte de víctima –comprensible fins a cert punt des d'altres llocs–, sinó també el seu aspecte històricament salvífic –soteriologia històrica, com insistia Ignacio Ellacuría–, la qual cosa encara és més estranya a les teologies d'altres latituds i més difícil d'imaginar si no se'n veu la realitat.

Per tal de captar l'escaiença d'aquesta teologització, tanmateix, només cal llegir els cants del servent de Jahvè, amb el text en una mà i els ulls posats en els pobles crucificats. Fem-ho en forma més aviat de meditació.

Què diuen els cants sobre el servent? Abans que res, que és un "home de dolors i fet a la sofrença"; i aquesta és la condició del poble crucificat: fam, malaltia, turgoris, frustració per manca d'educació, de salut, de feina... I si les seves penalitats són incomputables en temps de normalitat, "de pau" com diuen, augmenten quan, com el servent, es decideixen a "instaurar la justícia i el dret". Aleshores recau sobre ells la repressió i el veredict de "reu de mort". I aleshores s'esdevenen les matances del Sumpul o El Mozote, a El Salvador, o de Huehuetenango a Guatemala, i tantes d'altres, i s'assemblen encara més al servent, "sense bellesa ni esclat perquè el mirem ni esplendor per a complaure'ns-hi". I a la lletjor de la pobresa quotidiana s'afegeix la de la sang, que desfigura, l'espant de les tortures, de les mutilacions... I aleshores, com el servent, produeixen fàstic: "molts quedaren atònits en veure'l, tan desfigurats que ja no tenia aspecte d'home, i la seva forma no era la dels fills d'home". I al seu davant "com un que es tapa la cara enfront nostre", fa fàstic veure'ls, però també perquè no torbin la falsa felicitat d'aquells que han produït el servent, perquè no desemmascarin la veritat d'allò que s'amaga en els eufemismes que inventem cada dia per a descobrir-los.

Com el servent, també el poble crucificat és "l'abominat de les nacions"; tot li ha estat pres, fins la dignitat. I, realment, d'ells, què en pot aprendre i rebre, el món?, què els ofereixen per al progrés, si no les seves matèries primeres, les seves platges i els seus volcans, el folklore dels seus pobles per al turisme? No se'ls estima; se'ls menysprea. I el menyspreu es consuma quan la ideologia adopta l'element religiós i són condemnats en nom de Déu. Del servent es diu que "el teníem per castigat, colpit de Déu i humiliat ". I d'aquests pobles, què es diu? Mentre pateixen pacientment se'ls reconeix una certa bondat, senzillesa, religiositat sobretot, poc il·lustrada, supersticiosa, però religiositat al capdavant, que sorprèn els il·lustrats i els secularitzats d'altres mons. Però quan es decideixen a viure i a invocar el Déu que els defensa i els allibera, llavors ni tan sols són reconeguts com a gent de Déu, i s'entona la coneguda lletania: són subversius, terroristes, criminals, ateus, marxistes i comunistes. I menyspreats i assassinats en vida, són també menyspreats "en mort". Del servent es diu que "se li

dóna sepultura amb malvats i amb malfactors la seva tomba". Aquest és també l'epitafi del poble crucificat. I de vegades no té ni això, ja que si bé l'antiga pietat no negava una tomba a ningú, ara el poble crucificat de vegades no té ni això. És la pràctica dels desapareguts, de cadàvers que han anat a raure en abocadors d'escombraries, de cementiris clandestins.

Del servent es diu que "ha estat maltractat i fins humiliat, però no obre la seva boca", que va morir en total mansuetud. Avui no tots els crucificats moren així. *Monseñor* Romero va poder parlar en vida, la seva mort va sacsejar moltes consciències. Igualment la mort de sacerdots i religioses, fa poc la d'Ignacio Ellacuría i la dels altres cinc jesuïtes de la UCA. Però, qui coneix els 70.000 assassinats a El Salvador i els 80.000 a Guatemala? Quina paraula pronuncien els infants d'Etiòpia, els 300 milions a l'Índia sota la línia de la pobresa crítica? Són milers i milions, i no obren la boca. No es coneix ni com viuen ni com moren. No se'n saben els noms –Julia Elba i Celina es coneixen perquè van ser assassinades amb els jesuïtes—. I ni tan sols se'n sap el nombre.

Per últim, del servent es diu que "se l'endugueren sense defensa, sense justícia", en total impotència davant l'arbitrarietat i la injustícia. Avui, novament, això no s'aplica amb exactitud al poble crucificat. Molts lluiten per la seva vida i no hi manca algun profeta que els defensi. Però la repressió contra la seva lluita és brutal, i als profetes se'ls intenta desacreditar primer i cooptar després per a una societat, civil i eclesiàstica, que els presenta com a mostra de llibertat i de democràcia –amb un risc ben calculat—, fins que són veritablement perillosos. Aleshores també se'ls mata. ¿Hi ha un veritable tribunal que defensi la causa dels pobres, que els escolti, si més no, i sobretot que els faci cas, que els faci justícia? Ni en vida se'ls escolta amb serietat, ni quan són morts se n'investiguen els assassinats.

Els pobles crucificats són avui aquest servent sofrent de Jahvè. Però es vol amagar, perquè com el servent, són innocents: "encara que no hagi obrat violència ni hi hagués engany a la seva boca". Si ell no mereix aquest càstig, aleshores és que altres l'hi hem infligit injustament; és producte de les nostres mans. "Les nostres sofrances, ell les ha portades, i els nostres dolors, ell se'ls ha carregat (...) ell ha estat traspasat pels nostres delictes, ha estat triturat per les nostres iniquitats". Llavors el servent no sols proclama la veritat del poble crucificat, sinó també la veritat sobre els seus botxins. Avui tots podem mirar-nos –i ho hem de fer– en els pobles crucificats per a conèixer la nostra realitat més profunda. Com en un mirall invertit, podem veure què som a través d'allò que produïm.

I cal tenir això molt en compte el 1992. No sols això caldrà tenir present, i així els uns recordaran els avenços científics i democràtics que ha portat el món occidental, i l'Església recordarà l'evangelització. Altres afegiran que les coses no són tan senzilles, que no s'ha d'atribuir tota la crucifixió als de fora. Però, a l'hora de la veritat, si no s'accepta fonament la veritat dels pobles crucificats i la responsabilitat fonamental dels imperis successius en la crucifixió, es passarà per alt el fet més important: que en aquest món hi continua havent un pecat grandíssim; pecat és el que va matar el servent –el Fill de Déu–, i pecat és el que continua matant els fills de Déu. I aquest pecat l'infligeixen els uns als altres. Per resumir el que els successius imperis han fet amb el continent llatinoamericà, Ellacuría feia servir una expressió castellana ben castissa: "le han dejado com a un Cristo" (la qual, tanmateix, té un paral·lel en català: "l'han deixat fet un santcris").

3. La salvació que porten els pobles crucificats

La teologització anterior és fonamental, i d'alguna manera sol ser també recollida en altres teologies, sobretot com a expressió del problema actual de la teodicea: "com fer teologia després d'Auschwitz". A l'Amèrica Llatina, tanmateix, s'hi afegeix una segona perspectiva que és la més específica de la teologia de l'alliberament: cal baixar de la creu els pobles crucificats. És l'exigència d'una antropodicea perquè els éssers humans quedin justificats. I això només es pot fer baixant de la creu els pobles crucificats.

Això es troba en el cor de la teologia de l'alliberament i no hi insistirem. En el que sí que volem insistir ara és en el fet que el mateix poble crucificat porta la salvació. Més encara, que l'elegit per Déu per a portar la salvació és el servent; la qual cosa augmenta l'escàndol. I creiem, sincerament, que la teologia no sap què fer amb aquesta informació central, si no és buscar en l'"expiació vicària" del servent un model teòric de comprensió de la redempció de Crist a la creu, sense que aquest model il·lumini intrínsecament què porta de salvació la creu ni, molt menys, què porta avui de salvació històrica la creu. Malgrat tot, sense mantenir la salvació que porta el servent caldria esborrar quelcom central en la fe. Analitzar què porta de salvació i de salvació històrica el servent és el que ha intentat fer la teologia de l'alliberament. I, amb gran rigor i vigor, ho va fer Ellacuría en el seu escrit *El pueblo crucificado*, al qual va posar el subtítol "un ensayo de soteriología histórica". Cal afegir que, com en el cas del patiment del poble crucificat, captar la salvació que porta no és tan sols, ni principalment, qüestió d'especulació o d'interpretació de textos. És qüestió de captar la realitat.

4. La llum que porten els pobles crucificats

Del servent es diu que Déu el posarà com a "llum de les nacions" (Is. 42,6; 49,6). I avui sobretot, perquè les nacions sàpiqueu el que són en veritat. I no és un benefici petit. Empresonar la veritat amb la injustícia és la pecaminositat fundadora de la persona i també de les notícies. I d'això se'n deriven molts mals, entre altres l'ofuscament del cor.

Una llum amb prou potència per desemascarar la mentida és molt beneficiosa i molt necessària. I aquesta és la llum que ofereix el poble crucificat. Si davant seu el primer món no veu la seva pròpia veritat, no sabem què ho podrà aconseguir.

Ellacuría ho expressava gràficament de diverses maneres. Deia, tot fent servir la metàfora de la medicina, que per conèixer la salut del primer món calia fer una "coproanàlisi", és a dir, un examen d'excrements. Doncs bé, la realitat dels pobles crucificats és el que apareix en aquesta anàlisi. I des de la seva realitat es coneix la d'aquells que ho produeixen.

També deia que el tercer món ofereix un gran avantatge sobre el primer món per a tenir llum sobre on cal anar. "Segons el meu punt de vista –i això pot ser profètic i paradoxal alhora– els Estats Units estan molt pitjor que l'Amèrica Llatina. Perquè els Estats Units tenen solució, però, segons el meu parer, és una mala solució, tant per a ells com per al món en general. En canvi a l'Amèrica Llatina no hi ha solucions, només hi ha problemes, però per dolorós que sigui és millor tenir problemes que tenir una mala solució per al futur de la història". La solució que ofereix avui el primer món és dolenta, fàcticament perquè és irreal, perquè no és universalitzable. I és dolenta èticament perquè és deshumanitzant per a tothom, per a ells i per al tercer món.

Deia, finalment, que el tercer món ofereix llum per a allò que històricament deu ser avui utopia. La utopia, en el món d'avui, no pot ser altra cosa que la "civilització de la pobresa", compartir tots austerament els recursos de la terra. I en aquest "compartir" s'aconsegueix allò que no ofereix el primer món: fraternitat, i amb ella, el sentit de la vida. I el camí per arribar-hi el va proposar com la civilització del treball versus l'actual civilització del capital en totes les seves formes, capitalistes i socialistes.

Aquesta és la llum que ofereixen els pobles crucificats. Si es deixa que brilli, el 1992 serà un any molt beneficiós. Sens dubte produirà un efecte de sacsejada i d'espant, però la llum també dissiparà les tenebres i ho guarirà tot. Per comptes del "descobriment d'Amèrica" es veurà l'"encobriment" que se n'ha fet, i que el que es va descobrir el 1492 és, abans que res, la veritat de l'aleshores imperi espanyol i imperi portuguès, i de l'Església catòlica d'aquell temps. Tràgic descobriment, però fructífer. Produirà també la llum de la utopia: que el veritable progrés no pot ser com el que ara s'ofereix, sinó que ha de consistir a baixar de la creu els pobles crucificats i compartir amb tothom els recursos i els béns de tothom.

5. La salvació que porten els pobles crucificats

Però, a més, els pobles crucificats ofereixen la salvació. És obvi que això és escandalós, però si no s'accepta de principi, serà en va repetir que en el servent hi ha salvació, que el Crist crucificat ha carregat sobre si i ha llevat el pecat del món. El que cal fer és verificar aquesta salvació històricament.

Abans que res, els pobles crucificats ofereixen valors que no es troben a tot arreu. Es pot discutir si generen aquests valors perquè ja no els queda res més on agafar-se, i que desapareixeran quan desapareguin les seves circumstàncies socio-econòmiques actuals i siguin devorats pel món occidental capitalista i la seva "civilització". Però ara hi són i els ofereixen a tothom (i els qui treballen per a baixar-los de la creu també treballen perquè aquests valors no desapareguin).

Puebla ho va dir amb mots esfereïdors, molt poc considerats per països i esglésies occidentals: els pobres ens ofereixen un potencial evangelitzador; i detalla aquest potencial com "els valors evangèlics de solidaritat, servei, senzillesa i disponibilitat per a acollir el do de Déu" (núm. 1147). En llenguatge històric, els pobres tenen un potencial humanitzador perquè ofereixen comunitat contra l'individualisme, servicialitat contra l'egoisme, senzillesa contra l'opulència i obertura a la transcendència contra l'es mussat positivisme, del qual està imbuïda la civilització del món occidental. Naturalment que no tots els pobres poden oferir això, però també és veritat que ells ho ofereixen, i estructuralment parlant, d'una manera que no ofereix el primer món.

Els pobles crucificats també ofereixen esperança, insensata o absurda diran alguns. D'altres diran: perquè és l'única cosa que els queda. Però cal dir novament que hi és, i que no es pot trivialitzar des d'altres mons. És obvi que és esperança contra esperança, però també és esperança activa que s'ha mostrat en la feina i en les lluites d'alliberament. L'èxit que tinguin aquestes lluites és tota una altra qüestió, i el món occidental sembla que surt triomfant i que les sufoca totes. Però no ho hauria de cantar com un triomf, sinó que ho hauria de plorar com un fracàs, ja que està esclafant l'esperança

dels pobres i s'està privant de tot aquest potencial humanitzador. En tot cas, el fet mateix que sorgeixi i ressorgeixi l'esperança en la història mostra que hi ha un corrent esperançat que s'ofereix a tothom. I aquest corrent esperançat està protagonitzat pels pobles crucificats.

Els pobles crucificats ofereixen un gran amor. No és masoquisme, ni incitació al suïcidi, ni voler mudar la necessitat en virtut, sinó que simplement és veritat que els innumbrables màrtirs de l'Amèrica Llatina mostren que l'amor és possible perquè molts ho han mostrat. I en un món estructuralment egoista, basat sobre l'egoisme i que se'n vanagloria –no amb aquestes paraules, naturalment– aquest amor és una gran oferta d'humanització.

Els pobles crucificats estan oberts al perdó dels seus opressors. No volen triomfar sobre ells, sinó compartir amb ells. A aquells que s'acosten a ajudar-los, els obren els braços, els accepten i, així, encara que no ho sàpiguem, els perdonen. I d'aquesta manera introdueixen en el món occidental aquesta realitat humanitzadora i tan absent que és la gratuïtat, arribar a ser no sols per allò que hom aconsegueix sinó per allò que li és concedit inesperadament, immerescudament i gratuïtament.

Els pobles crucificats han generat solidaritat, una manera de comportar-se mútuament éssers humans i creients, allà i aquí, oberts els uns als altres, donant el millor els uns als altres i rebent el millor els uns dels altres. Aquesta solidaritat és quantitativament petita, és sols de grups eclesials i humans. Però cal remarcar que ara és real i que abans no existia, i que ofereix a petita escala un model de com poder relacionar-se humanament i cristianament pobles i esglésies.

Els pobles crucificats ofereixen per últim, una fe, una manera de ser Església i una santedat més eritables i més cristianes, més rellevants per al món actual i més recobrades de Jesús. Novament això es troba més aviat en forma de llavor que no pas d'arbre frondós, però hi és. I no es veu quina altra fe, quina altra manera de ser Església i quina altra santedat humanitzen millor la humanitat avui i la condueixen millor vers Déu.

És paradoxal, però és veritat. Els pobles crucificats ofereixen llum i salvació. Totes dues coses poden adoptar-les el 1992 els qui se'n declaren descobridors, bé que hagin estat més aviat encobridors. No rebre-les fóra desagraïment, i fóra insensatesa, i fóra la manera més radical de trastocar les "celebracions" del 1992. Rebre-les i fer d'aquest do un nou esperó per a baixar-los de la creu serà la millor –i l'única– celebració correcta. Agraïat i alliberat pels pobles crucificats, el primer món es podrà tornar en gràcia i alliberament per a ells. I aleshores sí que hi haurà una cosa a celebrar: la solidaritat dels éssers humans, la fraternitat universal.

Vull acabar amb els mots amb què Ignacio Ellacuría –gens avesat a idealismes ahistòrics i a pures afirmacions transcendents que no siguin historitzables– conclou les seves reflexions sobre el 1992. "Jo voldria ratificar el següent. Tota aquesta sang martirial vessada a El Salvador i a tota l'Amèrica Llatina, lluny de moure al desànim i a la desesperança, infon un nou esperit de lluita i una nova esperança al nostre poble. En aquest sentit, si no som un 'nou món' ni un 'nou continent', sí que som clarament i d'una manera verificable –i no precisament per la gent de fora– un continent d'esperança, la qual cosa és un símptoma summament interessant d'una futura novetat enfront d'altres continents que no tenen esperança, i que l'únic que realment tenen és por".

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;
correu-e: espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>